Universiteit
Leiden
The Netherlands

Woord en wetsteen: beschouwingen over schrijven op het snijvlak van kunst en wetenschap

Rasker, M.N.A.

Citation

Rasker, M. N. A. (2022, October 18). *Woord en wetsteen: beschouwingen over schrijven op het snijvlak van kunst en wetenschap*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/3484291

Version:	Publisher's Version
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/3484291

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

17.

opened too deeply

Zonder koude billen maar wel in Oma's keuken: we draaiden mergballen voor in de zondagse soep. Begin twintig zal ik zijn, de tijd van blijmoedig kantoortje spelen op Opa's studeerkamer is lang voorbij. Mijn tijdelijke typekamerachtige baantjes kunnen de leegte niet opvullen waarin ik me bevind, laat staan het gapende gat voor me verhullen dat me doet verstijven als een verblind konijn. De spreekwoordelijke angst van de schrijver voor het witte vel openbaarde zich in een tamelijk concrete vrees voor wat ik "toekomst" noemde.

> It was like walking into a labyrinth, without knowing what monster might be inside. It was like groping through a tunnel. It was like being in a cave, I could see daylight through the opening, but I myself was in darkness.

Geen woord gelogen door die schrijversvrienden van Margaret Atwood.[54] Alleen: hun duisternis leest als een rondje in het spookhuis van de Efteling vergeleken met mijn *horror vacui:* bij mij was dus nergens zo'n groen bordje te bekennen met een pijl en een rennend mannetje → *EXIT.*

Zou ik voor dit verhaal willen weten hoe het toen werkelijk zat? Deels is het te achterhalen. Dozen gevuld met dagboeken en correspondentie op carbondoorslag staan opgeslagen in de Huur-een-Box. Maar dat perspectief, het bijziend solipsisme van de jongvolwassene, de vertekenende urgentie van het schrijven tóen, zal weinig licht werpen op 'hoe het werkelijk zat'. Niet op de reden *(all roads lay too open),* noch op de oorzaak *(opened too deeply).* Laat staan dat herlezing van dat prille *Verarbeitungs*-proza enig licht werpt op de "waarheden" van toen, gezien mijn al jong geopenbaarde geneigdheid tot fabuleren (of zou ik daarvan hebben afgezien in het genre dat dagboek heet?).
De grote en kleine ~~aannames~~ leugens die nodig zijn om een construct te bouwen dat overeind blijft in de woelige werkelijkheid dienen de waarheid niet. Wel het leven. Ongeacht of dat leven nu zelfverklaard "crisis" is, of dodelijk saai.

54 | Atwood deed rondvraag bij haar schrijversvrienden naar hun ervaring met het begin van een nieuw werk (2003: pp. xii-xiii, ingekort, MR).

Immers: de wereld wás zo groot als je aangereikt kreeg—ook daarvan is geen woord gelogen—en laten we wel wezen: dat is maar goed ook. Al kan die begrenzing op enig moment gaan knellen (ook dat is maar goed ook), voor de duur van haar bestaan geeft ze wel het noodzakelijk kader om geleidelijk de oneindigheid van de horizon af te tasten. Die 'vijftien stappen in de lengte en zeven in de breedte': juist de beperking voedde de verbeelding. Dus vloog ik in mijn dromen over de benepen ligusterhaagjes naar de maan en terug; spande een tokkelbaantje vanuit mijn kinderkamer met Pipi Langkous-poster naar het voorbijtrekkend circus; verbeeldde me een toekomst tussen de lianen, en een herkomst onder de oleanderboom.
(Schrijven, wil ik maar zeggen, is niet heel anders dan leven.)
Totdat je op een dag wakker wordt en de verbeelding niet meer blijkt te volstaan. Het tokkelbaantje hapert. Verleden en toekomst zijn als tektonische platen onmerkbaar in beweging gekomen en zetten het hier & nu onder druk. Dan blijken ook de inzichten uit de studeerkamer niet bij machte die krachten te pareren. Omdat het ijkpunt ontbreekt; een oriëntatiepunt aan de einder dat het deinen tempert.
Dan vind je jezelf terug in de keuken van je kinderjaren mergballen te draaien en zeg je: 'Oma, ik weet het niet meer.'

Het leven van Oma Rasker-Locher leest als een staalkaart van Europa's transitie in de twintigste eeuw, met diepe wortels in de negentiende. Haar vader, voorganger binnen de gestaalde kaders van de Protestantse kerk, leefde gezin en Gemeente voor als in de Victoriaanse tijd: vroom, sober, kuis, nijver. Dominee Locher was beroepen tot het ambt bij de *Niederländisch Reformierte Gemeinde* in het Duitse Elberfeld. Daar, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, was Oma als oudste dochter van amper tien jaar belast met de voedselvoorziening voor het gezin: de dominee, zijn ziekelijke vrouw, het inwonende dienstmeisje Käthe, twee zusjes, van wie een jong zou sterven, en zes broers.

Onafzienbaar zijn de verhalen: over de rijen bij de gaarkeuken voor een ketel soep, het pluizen van oud linnengoed voor de

oorlogschirurgie, koolraap ('bij het ontbijt, bij het middageten en het avondeten, gebakken, gekookt …'), een pakje bloedworst dat na de slacht door een kerkganger aan de deur werd gebracht: *Für den Herrn Pfarrer.* Ook over jongemannen die daags voor uitzending naar het front kwamen praten met de dominee ('Bertha, die komt niet meer terug,' zou hij dan tegen zijn vrouw zeggen); de afgedankte kleding die door familie werd toegestuurd en die Käthe mopperend vernaaide: *Könnten die nicht etwas zuverlässiges schenken!* Die pakketten kwamen van een tante uit Indië, fleurig zomers goed voor een domineesgezin in Duitsland in oorlogstijd.

'De verhalen zijn onafzienbaar', schrijf ik zojuist, maar ik twijfel over de woordkeus. Niet de verhalen zijn onafzienbaar, ze worden opgerakeld door een geheugen dat onafzienbaar is: een generaties omspannend reservoir met observaties, gesprekken, overdenkingen, gebeurtenissen. De onafzienbaarheid heeft er ook mee te maken dat alles met alles in samenhang wordt gebracht: de *Maman* van Louise Bourgeois dringt zich op. Oma die als een nijvere weefster uit de draden van haar herinneringsverhalen en van het tijdsgewricht, en de draden van de mensenlevens wier pad zij heeft gekruist, die op hun beurt verknoopt zijn met uitwaaierende verhalen en lotgevallen, een meerdimensionaal gobelin weeft dat pakweg anderhalve eeuw omspant. Met als schering of inslag daarbij de grote maatschappelijke thema's, de schoonheid en de verwoesting die die tijd ook heeft voortgebracht.
'Ik ben eigenlijk alleen maar een natuurproduct,' stelt ze op enig moment nuchter vast: 'Ik heb alles in mijn leven meegekregen heen en weer lopend van de keuken naar de kamer.'[55]

Me dunkt. Veel tijd was er vermoedelijk niet voor het lezen van een mooi boek, misschien ook weinig ruimte in het drukke, conservatieve domineesgezin. De zes broers bezochten het gymnasium, over haar schooltijd is weinig opgetekend. Ondanks dat vind ik haar als jonge vrouw terug, de crisisjaren tussen beide oorlogen zijn inmiddels aangebroken, in Hamburg op de Reeperbahn, de hoerenbuurt dus, als verpleegkundige. Wellicht dat zij daar, ver van huis, alsnog de ruimte had gevonden een opleiding te volgen.

55 | Archiefdoos OPA & OMA, interviews [1990; 1994-1997].

Het waren gure jaren, dat laat zich raden, de noden hoog onder de vrouwen die er werkten en de middelen beperkt. Toch is het niet de ellende van de straat die mij uit haar verhalen van die tijd het meest is bijgebleven, en ook niet het harde werken dat zij ook daar gewoon was te doen. Het is juist om de grauwe ellende en de lange dagen dat dit beeld zich in mijn geheugen heeft genesteld: hoe Oma in de vroege ochtend haar lange haren voor de spiegel placht te vlechten. Dan legde ze een dichtbundel open voor zich neer en leerde tijdens dat stille moment gedichten uit haar hoofd. Opdat ze onder welke toekomstige omstandigheid dan ook de woorden en de schoonheid opnieuw zou kunnen oproepen.
Zoals deze, *Klärchens Lied* van Johann Wolfgang von Goethe:

Freudvoll und leidvoll,
Gedankenvoll sein.
Hangen und bangen
In schwebender Pein.
Himmelhoch jauchzend,
Zum Tode betrübt,
Glucklich allein,
Ist die Seele die liebt.

Wat kwam ik halen als jonge vrouw in de keuken van mijn kinderjaren? Het antwoord zal moeten komen uit de woorden die ik schrijf *(etwas, was vorhanden sein muss …)* want ik stond er niet en het gesprek vond niet plaats maar het klopt, in dit verhaal, om het plaats te laten vinden.
De boeken van de studeerkamer boven, de strevingen om in kennis een "waarheid" te vangen die het particuliere overstijgt en het alledaagse stut: langs de weg van de rede had ik getracht (op) te groeien door te be-grijpen, door met beide handen aan te grijpen wat al gezien en gezegd en gedacht was.
Maar zoals Hella Haasse schrijft: 'De waarheid zet uit naarmate wij zelf groeien. Nooit achterhalen wij haar. Ik geloof dat dit onophoudelijk méé-groeien zin en doel van het mens-zijn is.' Is dat niet een van de meest complexe opdrachten in het mensenleven, dat het meegroeien zelf zin en doel kan zijn? Complex in de zin dat het van het bewustzijn vraagt zowel te begrijpen, in het hier & nu het gegevene te aanvaarden voor

het doorgronden van "werkelijkheden", én daarbij de mogelijkheid open te houden dat je het volledig bij het verkeerde eind hebt, dat zekerheden, houvast, kennis, inzichten, parameters allemaal ook onderhevig zijn aan eender proces van uitzetten en groei?
Dus toen ik in mijn leven op het punt was aanbeland waar een rotsvast vertrouwen in de ratio begon te wankelen greep ik terug op dat andere houvast dat er ook altijd was geweest, minder gearticuleerd misschien of minder nadrukkelijk, waarmee mijn hele hoedanigheid evengoed was doordesemd. De *oral wisdom* van de verhalenvertelster bij het aanrecht, die alles wat zij had geleerd en begrepen bijeen had gesprokkeld tussen de keukens en de kamers waar zij in haar leven had vertoefd.

Taft zum Kragen [56]

"Een jonggehuwde vrouw was nieuw op het Duitse dorp komen te wonen waar haar verloofde, nu haar man, al sinds een tijdje als predikant werkzaam was. Hij was een knappe verschijning vond zij, helemaal in vergelijking met de noestige en knoestige mannen van het platteland waarmee zij maar weinig vertrouwd was. De jonge domineesvrouw kwam uit de stad, en hoewel zij heus heel keurig en zuinig was, was ze ook van een beetje goede komaf. Ze had een mooie uitzet meegenomen naar de pastorie, wat wel nodig was met de elf slaapkamers die wachtten op vele kleine, hoge stemmetjes en ondeugend gespring op de bedden. Omdat het maar een klein dorp was kon de kerk niet een groot traktement opbrengen, maar de predikant hield van zijn Gemeente en van zijn werk en maande zijn jonge vrouw niet kwistig te zijn met het huishoudgeld. Zij gehoorzaamde netjes, maar wat haar man niet wist, was dat ze iedere week een héél klein beetje van het huishoudgeld opzij legde en in een buideltje opborg. Het was, dat zij graag met Kerstmis er een beetje extra mooi uit wilde zien. Niet omdat ze ijdel was, o, nee, zo was ze niet. En ook niet om te pronken tijdens de Kerstdienst, dat zou de dominee toch ver-

56 | Verhaaltje zoals mij door mijn grootmoeder verteld, hier uit mijn geheugen opgegraven en naverteld. Naspeuring leert dat het een afgeleide is van de novelle *Taft zum Kragen,* opgenomen in de bundel *Ja, damals …: Zwei heitere estländische Geschichten* van Else Hueck-Dehio (1913). Ik heb altijd gemeend dat Oma het verhaal uit eerste hand had.

schrikkelijk in verlegenheid brengen! Nee, zij spaarde het geld in haar buideltje om een mooie zijden kraag aan haar nette jurk te naaien, iets feestelijks, om haar man te plezieren die van zichzelf al zo knap was.
Dus toen het bijna Kerstmis was en haar man een dag moest afreizen naar de stad, raapte de vrouw het buideltje met spaargeld en haar moed bijéén en ging naar *Knopfs Passementerieën en Fournituren* om een lapje taftzijde voor een kraagje uit te zoeken. Verheugd ging ze van huis, maar hoe dichter ze de hoofdstraat naderde waar de winkel van Knopfs gelegen was, hoe zwaarder het haar te moede werd. Was het wel netjes geweest het geld achter te houden? Had ze niet haar lieve echtgenoot om het geld moeten vragen? Steeds minder zeker was ze, of hij het wel gepast zou vinden, een glanzende zijden kraag; niet te opzichtig. En meneer en mevrouw Knopfs, die zaten iedere zondag in de kerkbanken… wat zouden zij misschien wel niet denken?
Stilletjes oefende ze onder haar shawl: '*Frau Knopfs, haben Sie bitte Taft zum Kragen?*' omdat ze bang was van zenuwachtigheid niet uit haar woorden te komen.
Zo liep de arme domineesvrouw, die zich zo verheugd had, met steeds zwaardere voeten in de richting van de winkel en het buideltje dat ze diep in haar jaszak had gestoken voelde als een steen.
De deurbel klingelde hartelijk, mevrouw Knopfs begroette haar vriendelijk en beleefd zoals dat natuurlijk hoorde, en de rollen taftzijde lonkten in alle pracht en kleuren naar de jonge domineesvrouw. Maar in plaats van dat ze verrukt met haar handen over de stof ging om precies de juiste kleur uit te zoeken, bleef ze terneergeslagen op de deurmat staan met in haar hand, diep in de jaszak weggestoken, het buideltje dat brandde als een kooltje.
Mevrouw Knopfs vroeg vriendelijk of ze iets voor haar kon betekenen.
Met rode konen van ongelukkigheid hief ze haar hoofd een beetje op en stamelde: 'Heeft u voor mij misschien — Ik wilde zo graag—'

Geduldig wachtte mevrouw Knopfs op de arme vrouw.
'Bitte?'
Toen flapte het eruit: 'Och! Geeft u mij toch *Kraft zum Tragen!'*"

– Wat weet je niet meer?
– Hoe verder, Oma. Of: waar te beginnen.[57]

57 | 'Do we know where we are going? the Book asks. And you, where are you going?' (Cixous, 2018: p. 17).